

POZNANIE INTERKULTÚRNEHO ASPEKTU PRI PREKLADE FRAZÉM

Iveta Dinžíková

Univerzita Komenského v Bratislave

Abstract: The study deals with the need for knowledge of the cross-cultural aspect when translating phrasemes from French to Slovak. We provide an insight into the phraseme division depending on their definition properties, into translation being considered as a cross-cultural phenomenon and into the degrees of phraseme equivalence. Based on particular examples of translated phrasemes (from French into Slovak) taken from the lexical field of Christmas, we demonstrate the importance of the knowledge of cultural differences between France and Slovakia, focusing not only on the need of bilinguality but also biculturalism.

Keywords: phraseme, translation, equivalence, cross-cultural

Abstrakt: Táto štúdia pojednáva o potrebe poznania interkultúrneho aspektu pri preklade frazém z francúzštiny do slovenčiny. Prinášame pohľad na rozdelenie frazém na základe ich definičných vlastností, na preklad ako interkultúrny fenomén a na stupne ekvivalencie frazém. Na konkrétnych príkladoch prekladov frazém (z francúzštiny do slovenčiny) z lexikálneho poľa Vianoc je demonštrovaná dôležitosť poznania francúzsko-slovenských kultúrnych rozdielov, a tým je zdôrazňovaná nielen potreba bilingválnosti, ale aj bikulturalnosti.

Kľúčové slová: frazéma, preklad, ekvivalencia, interkultúra

ÚVOD

V článku prinášame pohľad na preklad frazém z interkultúrneho aspektu, pretože práve vhodný preklad z východiskového do cieľového jazyka predstavuje jeden z najčastejších a najnáročnejších problémov, či už pre prekladateľov, lingvistov, učiteľov cudzieho jazyka, ale aj pre všetkých používateľov daného cudzieho jazyka.

Prostredníctvom tohto článku sa snažíme priblížiť problematiku prekladu frazém (z francúzskeho do slovenského jazyka), zdôrazňujúc hlavne prítomnosť, respektíve potrebu poznania interkultúrneho aspektu týchto dvoch jazykov pri prekladaní daných frazém, neopomínajúc však ani potrebu lingvistických znalostí prekladateľa.

V teoretickej časti sa orientujeme na priblíženie rozdelenia frazém na základe definičných vlastností, prekladu ako interkultúrneho fenoménu a stupňov ekvivalentnosti frazém. Pre výraznejšiu ilustráciu interkultúrnych

rozdielov z východiskového do cieľového jazyka sme využili doslovný preklad východiskovej frazémy, ktorý je uvedený v hranatých zátvorkách.

V praktickej časti sa zameriavame hlavne na čiastočne ekvivalentné a bezkvivalentné frazémy lexikálneho názvu sviatkov Vianoc, pretože práve pri preklade týchto frazém sa zdôrazňuje potreba poznania interkultúrneho aspektu francúzskeho a slovenského jazyka.

Ako hlavný cieľ tejto práce sme si vytýčili výskum rozdielov francúzskych a slovenských frazém prostredníctvom procesu prekladu, kde svoju pozornosť venujeme prekladu frazém ako interkultúrnemu fenoménu.

1. TEORETICKÝ RÁMEC

1.1. Rozdelenie frazém na základe definičných vlastností

V súčasnej frazeologickej terminológii existuje viacero predstaviteľov jednotlivých frazeologických smerov, tak ako existuje aj diverzita termínov a definícií označujúcich základnú jednotku tejto jazykovednej disciplíny. K spresneniu termínu základnej frazeologickej jednotky – frazémy – sme si vybrali prístup L. Rosenbaumovej Frankovej (2010, s. 25), ktorá na základe početných definícií frazémy od jednotlivých francúzskych jazykovedcov ako G. Gross, G. Gécianová, I. González-Reyová, I. Meľčuk, M. Pecman, S. Mejri, M. Náray-Szabó, si stanovila určité okruhy definičných vlastností frazém. Rozlišuje základné definičné vlastnosti (polylexikálnosť, ustálenosť, sémantickú nepriehľadnosť) a doplnkové definičné vlastnosti frazémy (obraznosť, ikonickosť, reprodukovateľnosť, anomálnosť, expresívnosť, nepreložiteľnosť).

Pre našu prácu sú primárne hlavne tie definičné vlastnosti, ktoré nám umožňujú nazerať na frazémy zo sémantického hľadiska, čo využívame na poukazovanie jednotlivých interkultúrnych odlišností pri preklade. Čiže sú to tie sémantické vlastnosti ako sémantická nepriehľadnosť, t. j. nerozložiteľnosť významu a tiež nepreložiteľnosť.

1.1.1. Sémantická nepriehľadnosť frazémy

Sémantická nepriehľadnosť frazémy je charakteristická tým, že pri rozložení významov jednotlivých komponentov danej frazémy neprídeme k požadovanému ekvivalentu v cieľovom jazyku.

G. Gross (1996, s. 10) uvádza dva príklady spojení: sémanticky nepriehľadné, a také, ktorých význam môže byť aj priehľadný. Sémantickým nepriehľadným spojením je napr. *tomber dans les pommes* [spadnúť do jablk], ktoré znamená *zamdlieť, padnúť do mdlôb*, ale toto spojenie má taktiež aj priehľadný, t. j. doslovný význam *spadnúť do jablk*. Z vyššie uvedeného príkladu vyplýva, že každá frazéma je sémanticky nepriehľadná, ale zároveň môže (ale i nemusí) mať priehľadný, resp. čiastočne priehľadný význam.

Takže prvoradou úlohou prekladateľa je, aby presne identifikoval frazému, t. j. aby správne rozlíšil frazeologickú jednotku od tej nefrazeologickej, a to na základe svojich lingvistických a situačných znalostí východiskového jazyka, pretože daná frazéma už v tomto momente funguje sémanticky ako samostatné slovo, a je teda významovo nerozložiteľná na jednotlivé komponenty.

1.1.2. Nepreložiteľnosť frazémy

Nepreložiteľnosť frazémy z jedného jazyka do druhého je charakteristická definičná vlastnosť len niektorých frazém, preto L. Rosenbaum Franková (2010, s. 34) radí túto vlastnosť ako doplnkovú. Prekladateľ by mal pristupovať pri hľadaní ekvivalentu danej frazémy s prihliadnutím na interkultúrny aspekt týchto dvoch jazykov, aby buď našiel v cieľovom jazyku identickú frazému, alebo významovo, či formálne podobnú frazému.

Ak však neexistuje žiaden frazeologický ekvivalent danej frazémy v cieľovom jazyku, je nutné prekladať frazému pomocou synonyma alebo vysvetľujúceho opisu. Ide najmä o tie frazémy, ktoré sú nositeľmi kulturologického rozmeru. L. Rosenbaum Franková (2010, s. 99) uvádza niekoľko konkrétnych príkladov na takéto frazémy, kde navrhuje aj ich následný preklad, napr. *marques tricolores* [trojfarebné značky] obraz francúzskej vlajky – trikolóry, s navrhovaným prekladom: *francúzske značky*.

1.2. Preklad ako interkultúrny fenomén

T. Hrehovčík (2006, s. 25) poukazuje na to, že existuje jedna skupina teoretikov, ktorá pokladá preklad za záležitosť lingvistickú a značne ignoruje iné aspekty súvisiace s prekladom, ako sú napríklad kultúrne aspekty, a druhá skupina teoretikov vníma preklad ako prenos informácií z východiskového textu do cieľového textu pri dôslednom rešpektovaní rozdielov v kultúrnych a pragmatických funkciách.

Viacerí lingvisti ako E. Piirainen (2004, s. 339), A. Pamies (2009, s. 197) sa zaoberali kultúrnym aspektom frazém. Keďže frazémy sú ovplyvnené aj faktormi danej kultúry, tak niekedy pri prekladaní metaforických frazém z východiskového do cieľového jazyka, tak ako sme sa už vyššie zmieňovali, vzniká problém nepreložiteľnosti danej frazémy. Tento problém je spätý s miestnymi kultúrnymi osobitosťami, ktoré odrážajú dejiny určitého spoločenstva.

Pri procese prekladu sa stretávajú dva jazyky a dve kultúry, ktoré sú integrované v tomto procese. Toto stretnutie sa vyznačuje rôznymi problémami s prekladom, čo súvisí najmä s tým, že kultúrne rozdiely zabraňujú pochopiť význam frazémy a dať jej adekvátny ekvivalent. T. Hrehovčík (2006, s. 32) tvrdí, že práve dva dôvody môžu vysvetliť problémy s prekladom: lingvistická nepreložiteľnosť a kultúrna nepreložiteľnosť. O lingvistickú nepreložiteľnosť ide v prípade, ak v cieľovom jazyku neexistuje lexikálna alebo syntaktická náhrada za položku vo východiskovom jazyku. Kultúrna nepreložiteľnosť je dôsledkom absencie relevantného situačného prvku v kultúre cieľového jazyka,

ktorý by korešpondoval s textom východiskového jazyka. Sú to napríklad názvy inštitúcií, odevov, potravín alebo rôzne abstraktné pojmy.

Prekladatelia sú často konfrontovaní s viacerými lingvistickými alebo extralingvistickými fenoménmi pri svojej práci. Čelia rôznym prekážkam, ktoré súvisia buď s textom (lingvistické, terminologické a kultúrne prekážky), alebo s personálnymi a okolnostnými faktormi. Východiskovým bodom pri prekonávaní týchto prekážok je hlbšie a širšie spoznávanie jazyka (východiskového i cieľového) a kultúr týchto dvoch jazykov. Bez poznania kultúrneho kontextu je ťažké pochopiť význam termínu, výrazu alebo frazémy. Text je vždy viazaný na svoju kultúru a svoj sociálnokultúrny kontext (náboženstvo, dejiny, politika atď.).

V našej práci sme si stanovili francúzštinu ako východiskový jazyk a slovenčinu ako cieľový jazyk, pracujeme tak s dvomi rozličnými skupinami jazykov, románskymi (francúzština) a slovanskými (slovenčina), ktoré sa nikdy nedostali do priameho areálového a bezprostredného kultúrneho kontaktu. Naším záujmom nie je skúmať len vzťah dvoch lingvistických systémov, ale aj stretnutie dvoch rôznych kultúr – západnej (francúzskej) a východnej (slovenskej). S využitím lingvistickej a kultúrnej interakcie by sme chceli poukázať na značné interkultúrne rozdiely medzi východiskovými a cieľovými frazémami.

1.3. Stupne ekvivalencie frazém

M. Vajíčková (2002, s. 110) tvrdí, že za úplne frazeologické ekvivalenty slovenčiny považujeme také frazémy, ktoré sú sémanticky, štruktúrne a štylisticky identické. Môžeme hovoriť aj o čiastočnej a nulovej ekvivalencii. Z tohto hľadiska budeme rozlišovať tri stupne ekvivalentnosti frazém z východiskového do cieľového jazyka: 1. úplne ekvivalentné frazémy; 2. čiastočne ekvivalentné frazémy; 3. bezekvivalentné, resp. nulovo ekvivalentné frazémy.

1.3.1. Úplne ekvivalentné frazémy

Úplne ekvivalentné frazémy možno charakterizovať podľa J. Mlaceka (2007, s. 71) ako frazeologické kalky, v ktorých sa prekladá celá jednotka, pričom sa sleduje aj významová ekvivalentnosť kalku a východiskovej frazémy. Tieto spoločné jednotky môžu byť alebo sú jednoducho prevzatiami z iného jazyka, alebo výsledkom paralelného prevzatia jednotiek z rovnakého zdroja do rozličných jazykov (napr. antické, biblické, kresťanské, historické, literárne a iné zvraty vo frazeológii väčšiny európskych jazykov). Napr. *Les dés sont jetés*. [Kocky sú hodené.] *Kocky sú hodené*.

1.3.2. Čiastočne ekvivalentné frazémy

J. Mlacek (2007, s. 71) uvádza, že existujú i také frazeologické kalky, v ktorých sa preberá iba časť slovného spojenia, prípadne štruktúra cudzojazyčnej jednotky, ale

význam sa citel'ne posúva alebo sa celkom mení. Napr. *Argent est un bon serviteur et méchant maître*. [Peniaze sú dobrý sluha, ale zlý pán.] *Oheň je dobrý sluha, ale zlý pán*.

1.3.3. Bezekvivalentné, resp. nulovo ekvivalentné frazémy

Také východiskové frazémy, ktoré nemajú v cieľovom jazyku ekvivalent, označujeme ako bezekvivalentné frazémy. Podľa P. Žiga (2003, s. 241) sú to také frazeologické jednotky, ktoré obsahujú rozličné ojkonymá, antroponymá, oronymá a prvky domácich reálií (súčasne aj staré peňažné jednotky, jednotky dĺžky, hmotnosti, pomenovanie národných jedál, odevu, fauny, flóry), t. j. tzv. bezekvivalentná lexika, alebo sú to pomenovania s idioetnickou sémantikou. Napr. *galette des rois* [koláč kráľov] – typický francúzsky koláč, ktorý sa jedáva 6. januára, navrhovaný preklad: *trojkráľový koláč*.

2. PRAKTICKÝ RÁMEC

Tak ako L. Mešková (2011, s. 169) demonštrovala interkultúrny aspekt frazém pri preklade jednotlivých dňoch Veľkého týždňa, tak aj my sa v tejto časti práce snažíme poukázať na kultúrne rozdiely pri prekladaní frazém, ktoré sú príznačné pre ďalší významný kresťanský sviatok, a to Vianoce. Ide o všeobecné frazémy z náboženskej oblasti, v ktorých sú evidentné kultúrne rozdiely zakotvené v pohanskej a kresťanskej tradícii.

Analýzou deviatich vybraných frazém (východiskového jazyka) lexikálneho názvu sviatkov Vianoc (*bûche de Noël, dinde de Noël, Père Noël, chant de Noël, sapin de Noël, réveillon de Noël, veillée de Noël, cadeau de Noël, messe de Minuit*) prostredníctvom prekladu, poznajúc interkultúrny aspekt východiskového a cieľového jazyka, sme prišli k záverom, že pri dvoch frazémach (*cadeau de Noël* [vianočný darček] *vianočný darček; messe de Minuit* [polnočná omša] *polnočná omša*) nie je žiaden rozdiel medzi východiskovým a cieľovým jazykom, čiže môžeme tu hovoriť o tzv. úplne ekvivalentných frazémach. Pri ďalších štyroch frazémach (*chant de Noël* [vianočná pieseň] *vianočná koleda; sapin de Noël* [vianočná jedlička] *vianočný stromček; réveillon de Noël* [vianočná večera] *štedrovečerná večera*, pričom slovo *réveillon* ako všeobecné substantívum nemá samostatný význam, používa sa len v slovnom spojení *réveillon de Noël* alebo *réveillon de la Sainte-Sylvestre, silvestrovská večera; veillée de Noël* [vianočné večerné posedenie] *štedrý večer*) nastáva čiastočný sémantický posun frazém, a preto môžeme tieto frazémy radiť k tzv. čiastočne ekvivalentným frazémam. Pri posledných troch frazémach (*bûche de Noël* [vianočné poleno] typický francúzsky štedrovečerný koláč v tvare malého polena, navrhovaný preklad *francúzsky štedrovečerný koláč; dinde de Noël* [vianočná morka] typické francúzske štedrovečerné jedlo, navrhovaný preklad: *francúzska štedrovečerná morka; Père Noël* [otec Vianoce] symbolická postava starca, ktorý rozdáva deťom darčeky, navrhovaný preklad *francúzsky Ježiško*) sme nenašli žiadne ekvivalenty v cieľovom jazyku, z tohto dôvodu ich označujeme ako tzv. bezekvivalentné frazémy.

ZÁVER

Náš vyššie uvedený príklad názorne ukazuje, že pri procese prekladu sa nestretávajú len dva lingvistické systémy, ale aj dve odlišné kultúry. Takže hlavnou úlohou pri prekladaní frazém je nájsť vhodný ekvivalent, vychádzajúc nielen z lingvistických, ale aj kultúrnych osobitostí daných krajín. Avšak možno konštatovať, že výsledkom takéhoto prekladu nie sú len adekvátne ekvivalenty, ale taktiež zdôraznenie interkultúrneho aspektu frazém dvoch rozličných krajín, poznajúc náboženský, historický, sociálno-ekonomický a geopolitický kontext týchto dvoch krajín. Z tohto dôvodu je nevyhnutné, aby prekladateľ poznal ako lingvistickú oblasť danej krajiny, tak aj osobitosti z oblasti jej reálií, aby mohol nájsť najvhodnejší ekvivalent frazémy v cieľovom jazyku, pretože sa tu nastoľuje potreba nielen bilingválnosti, ale aj bikulturálnosti.

Literatúra

- GROSS, G.: Les expressions figées en français. Paris: Editions Ophrys 1996, 161 s.
- HREHOVČÍK, T.: Prekladateľské minimum. Bratislava: Iris 2006, 113 s.
- MEŠKOVÁ, L.: Les différences culturelles de la traduction des phrasèmes généraux et terminologiques. In: *Praseologie und Parömiologie, Band 28: Multi-Lingual Phraseography: Second Language Learning and Translation Applications*. Baltmannseiler: Schneider Verlag 2011, s. 167 – 175.
- MLACEK, J.: Štúdie a state o frazeológii. Ružomberok: Katolícka univerzita 2007, 375 s.
- PAMIES, A.: Phraséo-parémiologie et lexicographie interculturelle. In: *Acta linguistica N° 7*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB 2009, s. 197 – 204.
- PIIRAINEN, E.: Culture in Figurative Language: Standard Average European VS. Dialects. In: Meiri, S. (ed.) *L'espace euro-méditerranéen : Une idiomaticité partagée*. Tunis: Cahiers du C. E. R. E. S. 2004, s. 339 – 354.
- ROSENBAUM FRANKOVÁ, L.: Dynamické procesy vo frazeológii odborných textov z oblasti ekonómie. Bratislava: Filozofická fakulta UK 2010, 216 s.
- VAJÍČKOVÁ, M.: Handbuch der deutschen Phraseologie unter fremdensprachendidaktischen Aspekten. Bratislava: Vydavateľstvo UK 2009, 197 s.
- ŽIGO, P.: Úvahy o znakoch slovenských a gruzinských frazeotextém. In: *Frazeologické štúdie IV*. Bratislava: STIMUL 2003, s. 240 – 248.

Iveta Dinžíková
Katedra románskych jazykov a literatúr
Ústav filologických štúdií PdF
Univerzita Komenského v Bratislave
Račianska 59, 813 34 Bratislava
idinzikova@hotmail.sk